

एआय आणि मराठी साहित्य

प्रा. डॉ. ल . ना. वाघमारे *
 मराठी विभागप्रमुख,
 शंकरराव चव्हाण महाविद्यालय, अर्धापूर .

शोध सार

वर्तमानात तंत्रज्ञानामध्ये प्रचंड प्रगती झाली आहे. अत्यंत प्रगत तंत्रज्ञानापैकी कृत्रिम बुद्धिमत्ता हे एक आहे . आपले जीवनमान , कार्य करण्याची पद्धत व संवाद या तंत्रज्ञानामुळे बदलत आहे . एआय एक प्रकारे मशीनच्या रूपात मानवाप्रमाणे समस्या सोडवणे, निर्णय क्षमता , तर्कसंगती या नावीन्यपूर्ण गोष्टी शिकण्याचे काम करत आहे . ही कृत्रिम बुद्धिमत्ता दोन प्रकारची आहे . न्यारो एआय , जनरल एआय. न्यारो एआय आवाज ओळखणे , फोटोचे विश्लेषण करणे अशी कामे पार पाडतो . याउलट जनरल हे मानवी बुद्धिमत्तेची पुनरावृत्ती करून अनेक कामे सहज पूर्ण करू शकते . एआयमध्ये मशीन लर्निंग , डीप लर्निंग आणि न्यूरल नेटवर्कचा अंतर्भाव होतो. मशीन लर्निंगमध्ये अल्गोरिदमचा समावेश असतो . जे कॉम्प्युटर्स डेटामधून शिकण्यास सक्षम असतो. डीप लर्निंग हा मशीन लर्निंगचा एक प्रकार आहे . यात डेटाचे विश्लेषण केले जाते. मशीन लर्निंग हा आधुनिक एआयचा कणा आहे . यामध्ये अल्गोरिदम डेटाचे विश्लेषण करून शक्यता वर्तवल्या जातात. डीप लर्निंग यापेक्षाही एक पाऊल पुढे आहे. ते न्यूरल नेटवर्कचा वापर करून मानवी मेंदूप्रमाणे काम करते. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्सीची संकल्पना प्राचीन काळापासूनची असून यात अनेक कथांचा समावेश आहे . विसाव्या शतकात एआयचा औपचारिक अभ्यास सुरू झाला आहे. 1956 मध्ये जॉन म्याकार्थी यांनी सर्वात प्रथम कॉन्फरन्समध्ये आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स ही संकल्पना वापरली . इथूनच एआयच्या अभ्यासाला प्रारंभ झाला . तसेच 1950 मध्ये अलन ट्युरिंग यांनी केलेली ट्युरिंग चाचणी ही मशीनची बुद्धिमत्ता क्षमता ही मानवी वर्तनाच्या तुलनेत वेगळी नसते हे स्पष्ट करते. प्रारंभीच्या काळात एआय संशोधन केवळ प्रतिकात्मक एआयपर्यंत केंद्रित होते. यामध्ये माहिती प्रदान करणे व समस्या सोडविण्यासाठी चिन्हे नियमांचा वापर केला जातो. एकविसाव्या शतकामध्ये डीप लर्निंगच्या आगमनामुळे एआयच्या क्षमता प्रचंड वाढल्या आहेत.

बीज शब्द: कॉम्प्युटर विज्ञान , संवाद ओळखणे व नॅचरल लॅंग्वेज प्रोसेसिंग सारख्या क्षेत्रांमध्ये क्रांतिकारी बदल घडवले आहेत.

Received: 02/12/2025
 Accepted: 17/01/2026
 Published: 31/01/2026

*Corresponding Author:
 प्रा. डॉ. ल . ना. वाघमारे

Email: laxmanwaghmare589@gmail.com

1) प्रस्तावना :

एआयचे मुख्य घटक :

सुपरवाइज्ड लर्निंग : यामध्ये इनपुट डेटा योग्य आऊटपुटसह जोडला जातो . या पद्धतीचा वापर फोटो ओळखणे आणि भाषा अनुवाद सारख्या कामांमध्ये प्रामुख्याने केला जातो.

अनुसुपरवाइज्ड लर्निंग :

ग्राहकांचे वर्गीकरण आणि त्रुटी शोधण्याचे काम करते .

रिइन्सफोरसमेंट लर्निंग :

वर्तणुकीच्या मानसशास्त्रावर आधारित आहे. गेम खेळणे , रोबोटला कंट्रोल करणे यासारख्या कामांसाठी उपयोगी ठरते

.एआयच्या वापरामुळे जीवनशैली, कामकाजाची पद्धत तसेच विविध क्षेत्रांमध्ये कार्यक्षमता आणि नावीन्यात मोठ्या प्रमाणावर सुधारणा झाली आहे .कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही केवळ वैज्ञानिक व तांत्रिक क्षेत्रापूर्ती मर्यादित न राहता भाषा व साहित्य क्षेत्रातही प्रभावीपणे प्रवास करत आहे. मी माझ्या संशोधनात एआय आणि मराठी साहित्य असा विषय घेतला आहे .

गृहीतके :

एआय अत्यंत परिवर्तनशील तंत्रज्ञानापैकी एक आहे.

एआय भविष्यातही विविध क्षेत्रांमध्ये अपरिहार्य असणार आहे.

एआय भाषा व साहित्यातही प्रभावीपणे प्रवेश करत आहे .

एआयमुळे लेखन अत्यंत सुलभ झाले आहे. मानवी भावना मात्र त्यातून वजा होत आहेत.

एआय आणि मराठी साहित्य :

मराठी साहित्य निर्मिती लेखन सहाय्य , भाषांतर , संपादन, शैली , विश्लेषण, काव्य व छंद निर्मिती डिजिटल संग्रह , साहित्य संशोधन ऑडिओ प्रक्रिया तसेच वाचक संवाद यांसारख्या क्षेत्रांमध्ये एआय उपयुक्त ठरत आहे. लेखन ही प्रक्रिया पूर्णपणे लेखकाच्या विचारक्षमतेवर अवलंबून होती. वर्तमानात मात्र एआयच्या मदतीने लेखन अधिक सुलभ झाले आहे .जसे की , एआयच्या मदतीने स्वयंचलित भाषांतर , वाक्यरचना , सुधारणा संदर्भ शोधण्याचे तंत्र आणि टायपिंगची सोय मिळते .यामुळे लेखकाची उत्पादकता वाढत आहे. एआयचा वापर करून कथा , काव्य किंवा लेखन करण्याचे प्रयोजन सुरू झाले आहेत. विशिष्ट शैलीतील मजकूर लिहायला शिकवले जात आहे. त्यामुळे तो त्या धाटणीतील साहित्य तयार करून शकतो,

उदा. "चिंतामणी त्र्यंबक खानोलकर यांच्यासारखे काव्य लिहा . "

असे निर्देश दिल्यास एआय धर्तीवर कविता तयार करू शकतो .

भाषांतर करण्यासाठी भाषेचे स्वरूप ओळखण्यासाठी , पाठ वाचनासाठी, संवाद साधण्यासाठी, एआयचा उपयोग व वापर सुरू झाला आहे. गुगल ट्रान्सलेटर चार्ट जीपीटी सारखे चाटबॉट्स ही त्याची आपल्याला ओळख असलेली उदाहरणे आहेत .एआयला विविध भाषांमधील भाषांतर करण्यासाठी आणि संवाद साधण्यासाठी शिकवले गेले आहे .तसेच भाषा मॉडेल्स मजकूर एआय लिहू शकेल. एआयचे भविष्य इतकी उज्ज्वल आहे की, ते मानवांप्रमाणे नैसर्गिक आणि संदर्भानुसार संवाद साधू शकतील. त्यामुळे भाषेतील अडथळे दूर होतील .तसेच जगभरातील लोक एकमेकांशी सहज संवाद साधू शकतील, सांस्कृतिक देवाण-घेवाण वाढेल व जागतिक सहकार्याला चालना मिळेल.ओपन एआयमधलआ अत्यंत महत्त्वाचा संशोधक आल्या सुत्सिकिन्हर.याने ट्रान्सफॉर्मर चा वापर भाषेच्या संदर्भात केला. लार्ज लॅंग्वेज मॉडेल हे महत्त्वाचे आहे.

निष्कर्ष :

१. एआय परिवर्तनशील तंत्रज्ञानापैकी एक आहे.
२. एआयने विविध क्षेत्रांमध्ये प्रवेश केल आहे.
३. एआयमुळे लेखन सुलभ झाले आहे.
४. मराठी साहित्य निर्मितीमध्ये एआय उपयुक्त ठरतो आहे.
५. एआयचा वापर करून कथा , काव् किंवा लेखन करण्याचे प्रयोग सुरू झाले आहेत.
६. एआयमुळे साहित्य निर्मिती प्रक्रिय सुलभ होत असली तरी भावना मात्र वजा होत आहे.

संदर्भ :

१. इंटरनेट्स

२. जैतमहाल विनोद, समाज माध्यमांवरील लेखन
कौशल्य, साकेत प्रकाशन , २०२४

३. कहाते अतुल, जायचं तुफान, मनोविकास प्रकाशन,
२०२५.